

Türkçe Müzik Teorisi Eserleri

Nasıl Çalışılmalı¹

Recep Uslu*

Müzik teorisi eserleri, müziğin temel esaslarını belirlemek için kaleme alınan eserlerdir. Eskiden beri “edvar, nazariyât” denilmesi adet olmuş Türkçe müzik teorisi eserlerinin eksiksiz listesini oluşturmak hayli zor bir iştir. Bunun en önemli iki nedeni vardır. Biri bu eserlerin büyük bir kısmının yazma olması ve farklı kütüphanelerde bulunması, ikincisi yazmaların bir kısmının özel koleksiyonlarda bulunmasıdır. Bu iki zorluğu aşmaya gayret ederek uzun zamandır yaptığımız çalışmanın ürünü olarak Türkçe yazılmış Türk ve Batı müziği teori eserlerini bir araya getirmeye çalıştık. “Edvar ve Nazariyât” kelimeleri müzik teorisini anlatan kitapların kapaklarında çokça kullanılan kelimelerdir. Bunun Safiyyüddin’den başlayan dönemlerde karşılığı “edvâr” kelimesi olmuştur. XVIII. Yüzyılda “edvâr” kelimesinin yerini “nazariyât” kelimesi almıştır.

Nazarî eserler ele aldıkları ilmin temel konularına açıklık getirmeye çalışmışlardır. Ancak kelimenin içerdiği anlama her zaman sadık kalınmamıştır. Müziğin nazariyatı denilince müzik seslerinin açıklanması gerekir. XV. Yüzyılla birlikte özellikle Türkçe eserlerde bu tanıma uymayan eserlerin var olduğu görülmektedir. Ancak bu tür eserler, bazılarının dediği gibi “elyazması” olması nedeniyle hiçbir zaman yaygınlaşmamış, edvarlar, bir iki kişinin bilgi alanı içinde” görülüp “hiçbir anlam”ı olmadıklarını söylemek doğru değildir. Hele 1852 yılında yayınlanan Haşim Bey edvarıyla “Türk Müziği Makam Nazariyatı Tarihi”ni (Akdoğan, *Müziğin mi Var*, s. 188 vd.) başlatmak büyük bir eksikliklerdir.

İlk bakışta tek tip gibi görünen müzik seslerinin kayıt yani belirli kurallar (nazariyât) altına alınmasının kolay olmadığını konuyla yakından ilgilenenler bilir. Tarih boyunca çeşitli teknik aletlerin olmadığı devirlerde bu zorluğu aşmak için epey uğraşmıştır. Bazılarının “İslamî Doğu Musikisi” adını verdiği dönemde birçok Arapça, Farsça müzik teorisi eserleri kaleme alınmıştır. Bir süre sonra oluşturdukları bu yeni medeniyetin kültürü ve derin etkisi Avrupa’ya ve Amerika’ya kadar ulaşmıştır. Bugün dünyanın çeşitli kütüphanelerinde Arapça, Farsça ve Türkçe yazma eserlerinin bulunması

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü

bunun en belirgin göstergesidir.

Bir eseri müzik teorisi olarak tanımlayabilmek için eserin içinde mutlaka makam seyirlerini veriyor olması gerekir. Bu nedenle çeşitli yerlerde müzik teorisi olarak anılan ancak incelendiğinde içinde makam seyirleri hakkında bilgi vermeyen eserler müzik teorisi sayılmamalıdır. Bununla birlikte aşağıda çeşitli yazılarda müzik teorisi eseri olarak anılan eserlerin önce tarihi bir sırayla anlatımı verilmiştir. Anlatımın ardından yüzyıllara göre sıralanmış bir liste yer almaktadır. Bu listede gerçekte müzik teorisi eseri olmayanlar "içinde makam seyirleri yoktur" denilerek ayıklanmaya çalışılmıştır.

Müzik teorileri nasıl bir yöntemle anlatılmalı? Yüzyıllara göre mi, müzik tarihi dönemlerine göre mi, problemini düşünürken, aslında müzik teorisyenlerinden bazılarının bunu kendilerine göre sınıflandırdıkları görülmektedir. Farabi'den itibaren "kudema/kadim: eskiler" ve "fi zamana: yeniler" gibi terimlerin kullanıldığı anlayış gittikçe gelişerek, Abdülbaki Nasır Dede'de zirveye çıkmış, Prof. Yalçın Tura'nın Türkçeleştirdiği şekliyle "eskiler", "eskilerin yenileri" gibi işin ancak uzmanları tarafından bilinebilecek "nazariyeleri" esas alan bir sınıflamaya kadar gelmiştir. Konuyu Ercüment Berker'in dönem2 sınıflandırmasına göre ele almak da mümkündür. Fakat bu yazıda müzik teorisi tarihini, anlaşılması daha kolay bir anlatım yöntemi gibi gözükten tarihsel kronoloji/ yüzyıllık dönemlere göre anlatmayı tercih ettik.

Bu yazının amacı Türkçe yazılmış müzik teorilerini ve haklarında yapılmış çalışmalarını tespit etmek ve son olarak nazariyat eserlerinin nasıl çalışılması gerektiği üzerine bir yöntem araştırması yapmaktır. Bu amaçla Türkçe yazılmış müzik teorilerinin başladığı XV. Yüzyıla kadar olan sürece bir giriş yapmak, bu girişte müzik teorilerinin kısaca tarihine değinmek gereklidir. Konu, "müzik teorisi kaynakları" çerçevesinde daha önce ele alınmışsa da, metodoloji açısından yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissedilmiştir.³ Böylece ilk yazıdan bugüne kadar Türkiye'de müzik teorisi alanında nasıl bir gelişme olduğu da gözlemlenebilecektir.

Giriş: Türklerin müzik tarihi Orta Asya Eski Türk kavimlerine kadar uzansa da müzik teorisiyle ilgilenmeleri İslamlaştıktan sonra başlamıştır. Türklerin yaşadıkları bölgelerde yazılan eserler içinde ilk anılacak eser Harizmî'nin bir ansiklopedi olarak değerlendirilen *Mefâtihu'l-ülûm* adlı kitabındaki "ilmü'l-musiki" kısmı olmalıdır.⁴ Müzik teorisi terimlerine ilk defa bu eserde rastlanmaktadır. Daha sonra Farabî ve İbn Sina'nın konuya açıklık getirmeye çalışan önemli eserlerinde işlenen müzik sesi, nağme hakkındaki teorik ve felsefik yaklaşımları ile izahları, Safiyyüddin Abdülmümin *Kitâbü'l-Edvârı* ile sistemli hale gelmeye başlamıştır. Sistemci okul olarak adlandırılan bu başlangıca Abdülkadir Meragi önemli bir ivme kazandırmıştır. Celayirli ve Timurlu saraylarında bulunan Abdülkadir Meragi'nin adı, oğullarından biri olan Hâce Abdülaziz'in, Osmanlı topraklarına gelmeden önce de bilinmekteydi. Beyliklerin henüz tamamen ortadan kalkmadığı, Osmanlı devletinin yükselmeye başladığı bu sırada yazılan müzik bilgisi aktaran bazı eserler Anadolu topraklarındaki Türklerin müzik bilgisini göstermektedir. Bilindiği kadarı ile Türkçe yazın döneminin başladığı XIII. Yüzyıldan XIV. yüzyıl sonu arasında Anadolu'da ve Orta Asya'da yazılmış tercüme ve telif eserler arasında doğrudan müzik ve teorisi ile ilgili Türkçe bir esere rastlanılmamıştır.⁵

Türkçe Müzik Teorisi Eserleri: XV. yüzyılda daha çok bir tarihçi Şükrullah Amasyavî ile karıştırılan Şükrullah Çemişkezekî, *Risâle min ilmi'l- edvâr* adlı eserini muhtemelen Yıldırım Bayezid'in (ö. 1403) oğlu İsa Çelebi için yazmıştır. Bu eser Türk müzik teorisi konusunda Türkçe yazılan ilk eser olmalıdır. Aynı tarihlerde yazıldığı varsayılan Yusuf Kırşehirî'nin Farsça eserinin Türkçe'si günümüze gelmiştir. Bunun ardından Türkçe yazılan müzik eserleri içinde, XV. yy. başlarında yazılan *Sazlar Münazarası* ve *Çenknâme*'de yer alan müzik bilgileri I. Mehmed (1413-1421) döneminde kaleme alınmışlardır.⁶ Osmanlı topraklarında Farsça müzik teorisi

eseri yazan Kırşehirli Yusuf'tur. Kırşehirli Yusuf'un yazmış olduğu Farsça aslı kayıp olan edvar risalesinin yine aynı yüzyılda yapılan Türkçe'ye tercümesi günümüze gelebilmiştir. Yusuf'un bu eseri, muhtemelen ilk defa Fatih zamanı şairlerinden Bursalı Hariri tarafından tercüme edilmiştir. II. Murad döneminde, gittikçe artan müzik teorisyenliği zaman zaman birbirinin tekrarı gibi görülen, ancak ayrıntılarda bazı farklı bilgiler verdiği anlaşılan müzik teorisi eserleri yazılmıştır. Bedr-i Dilşad'ın bir ansiklopedi gibi değerlendirilen, *Kabusnâme*'den tercüme olduğu iddia edilen, ancak özellikle ilgilendiğimiz müzik kısmının asıl *Kabusnâme*'den büyük farklılıklar taşıdığı bilinen *Muradnâme* (1427) ve Hızır b. Abdullah'ın *Edvâr-ı Musikî* (1441) adlı eserleri II. Murad için yazılmış Türkçe müzik eserleridir. Bu eserlerde bilgi vermek amacıyla zaman zaman ebced notaları kullanılmıştır.

Fatih zamanında şair Bursalı Hariri'nin Kırşehirli'nin eserinden yaptığı *Risâle-i Edvâr* adlı (1469) tercüme aslının henüz bulunamamış olması nedeniyle önemlidir. Hacı Abdülaziz'in *Nekâvetü'l-edvâr* adlı Farsça eseri, Fethullah Şirvani'nin Arapça yazdığı *Mecelle fi'l musikî* adlı eserleri teorik bilgilere bazı yenilikler getirmektedir. Fatih'in yaptığı bir hatadan dolayı sarayından uzaklaştırdığı Aydınlı Şemseddin Rumi'nin eseri ise başında müzik teorisini ilgilendiren bilgiler barındıran ilk güfte eserlerinden olup II. Murad, Fatih ve II. Bayezid devri bazı musikişinasların Arapça ve Farsça güfteli repertuarlarını kaydetmektedir.

Henüz Fatih Sultan hayatta iken, Amasya'da vali olarak bulunan Bayezid'in (II.) zamanında müzik ile ilgilendiği tertiple ettiği eğlence meclislerinden bilinmektedir. Yine valiliği sırasında İbn Cemaleddin Amasî, yazarını belirtmeden Safiyyüddin Abdülmümin'in *Kitâbü'l-Edvâr*'ını kopya (istinsah) edip Bayezid'e (II.) sunmuştur. Yazmasından bu kopyanın o sıralarda şehzade olan Bayezid'in emriyle gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra II. Bayezid Osmanlı tahtına padişah olunca, Mehmed Ladiki, Arapça *Zeynü'l-elhân* ile *er-Risâletü'l-Fethiyye* adlı iki Arapça müzik teorisi eserini II. Bayezid'e sunmuştur. Bunlardan *Zeynü'l-elhân*'ın (1484) bir de Türkçe'sini yazmıştır. Kadızade Mehmed Tirevî'nin Türkçe *Risâle-i Musikî* (1488), Mahmud b. Hacı Abdülaziz'in II. Bayezid'e sunduğu Farsça *Makâsîdü'l-edvâr* adlı eserleri de XV. yy.'ın son eserlerindedir. XV. Yüzyıl Osmanlı müzik teorisi eserlerinin çokça olduğu ve müzik teorisinin anlatımında Safiyyüddin ve Meragi sisteminden farklı bir yol izlendiği görülmektedir.

XVI. yüzyılda Seydi yüzyılın tespit edilen Türkçe müzik teorisi eseri yazan neredeyse tek müzik teorisyenidir. *el-Matla' fi beyâni'l-edvâr ve'l-makâmât* adlı eserini 1504'de yazmıştır. Bu sırada II. Bayezid henüz Osmanlı tahtındadır. Hacı Abdülaziz'in oğlu Mahmud Farsça yazdığı müzik teorisi hakkındaki eserini, önce II. Bayezid'e sunmuş, II. Bayezid'in ölümünden sonra bu eserini bazı küçük değişikliklerle ve adını *Muhtasar der ilmi'l-musikî* diye değiştirerek Kanuni Sultan Süleyman'a takdim etmiştir. Bununla Mahmud'un II. Bayezid'den Kanuni zamanına kadar sarayın gözde musikişinası olduğu da ortaya çıkmaktadır. Yavuz Sultan Selim zamanında yazılmış, şair Makâmî'nin Seydi'nin eserini ana kaynak olarak kullandığı, iki bölüm halinde hazırladığı bir taslak eseri⁷ (1617-1720 yıllarında yazılmış) dışında XVI. yy. boyunca bir başka müstakil müzik teorisi eserine rastlanılmamaktadır.

XVII. yüzyılda Osmanlı sultanlarının düşünlerini, eğlencelerini yazıya dökmek 'Surname' geleneğini başlatmıştır. Daha önceki dönemlerde yazılan müzik teorisi eserleri de kopya edilmişlerdir. Bunlardan Leiden'deki Ruhperver ile İsrail yazması iyi birer örnektir. Her ikisinde de daha önce yazılmış eserlerin güçlü etkileri vardır. XVII. Yüzyılda üç padişah dönemini idrak eden Ali Ufkî Bey'in (ö. 1675?) *Mecmua-i Saz u Söz*, iyi bir nota ve güfte eseridir, hatta ilk nota eseri olmasıyla onyedinci yüzyılın yüz akıdır. Bir müzik teorisi olmayan eser, kaydettiği notalar, usul, makam ve form terimleriyle bu yüzyılda müzik hayatının canlılığını devam ettirdiğini gösterir. Bununla birlikte Mehmed Çelebi'nin *Mevzûâtü'l-ulûm* adlı eserindeki "musikî il-

mi" hakkında verdiği bilgilerden XVII. Yüzyıl bir kısım devlet adamlarının müziğe bakışını öğrenebiliriz. Türk müziği teorisi eserleri içinde XVII. Yüzyılın ikinci yarısının sonlarında yazılan Kantemiroğlu'nun (: Kantemiroğlu, ö. 1723) edvarı, bestelerin notalarını da vermesi açısından Türk müzik tarihinde mühim bir yer tutmaktadır. Sultan II. Ahmed'le XVII. yüzyıl sona ermektedir.

Osmanlılarda XVIII. yy.'a girerken II. Mustafa'nın (1695-1703) padişah olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda hüküm süren, kurduğu saz takımı ile dikkati çeken III. Ahmed'in (1703-1730) saltanatının ikinci devresine Lale Devri denmektedir. Bu devir Patrona Halil isyanı ile sona ermiştir. III. Ahmed aynı zamanda düğün ve şenlikleri ile de ünlü idi. Kevserî mecmuası (1717) bu dönemde yazılmıştır. Sadrazamlardan Damat İbrahim Paşa (ö. 1730), Şeyhülislamdan Feyzullah Efendi (ö. 1711) ve Esat Efendi (ö. 1753), padişahlardan I. Mahmud da (ö. 1754) bestekârdı. Esad Efendi'nin, R. Uslu tarafından 1730'da yazdığı tespit edilen eseri fasıl müziğinin en seçkin hanendeleri üzerinedir. I. Mahmud zamanında üne kavuşmuş bir ara mehterbaşı olmuş olan bestekar Hızır Ağa'nın kaleme aldığı,⁹ *Tefhimü'l-makamât* adlı Türkçe müzik eserine ilave olarak, o sıralarda kullanılan çalgılarla ve batı enstrümanlarını minyatürlettiği eserini 1761-1777 yılları arasında yazıldığı, "sazname" olarak bilinmesinin doğru olmadığı R. Uslu tarafından ileri sürülür.¹⁰ Yüzyılın son padişahı III. Selim (1789-1807) musikîşinas yaratılışlı bir padişahı. XVIII. Yüzyılın sonlarında III. Selim'in etrafında oluşan bir müzik ekolünün meydana geldiği kabul edilir. Aslında bu bir ekolden daha ziyade müzik canlılığıdır. Yapı Kredi Kültür ve Sanat Sermet Çifter Kütüphanesi yazmaları içinde tezhipli bir mecmua III. Selim'in bestelediği eserlerin güftelerine aittir¹¹. Yine aynı kütüphanede III. Selim adına yazılmış yazarı bilinmeyen *İlm-i Edvâr-ı Musikî* adı verilen Türkçe bir müzik teorisi eseri vardır ve Kantemiroğlu edvarından etkilenmiştir. Neyzen, kanunî ve tanburî olan III. Selim on dört makam tertib etmiştir. Yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin edilen Ankara Milli Ktp. nr. 131'deki yazma dört müzik teorisi eserini bir araya getiren bir mecmuadır. Osman Dede'nin *Rabt-ı Ta'birat-ı Musikî'si* Farsça olarak yazılmıştır. Hasan Sezai Gülşeni'nin (ö. 1737) *Zübde-i Makale-i İlm-i Musikî* adlı eseri bugüne kadar aslı ve yazarı bilinmeyenler arasında kalmıştır.¹² Fakat içinde makam bilgisi bulunmayan bir eserdir. Hızır Ağa, *Tefhimü'l-makamât* adlı Türkçe müzik eserini 1761-1777 tarihleri arasındaki bir yılda yazdı. Bu eser Batı müziğiyle ilgili bazı saz aletlerinin resimlerini de vermektedir. Müzikte Batılılaşmanın başlangıcını göstermektedir. 1789 tarihli Derviş Halil'in risalesi de fazla bilinmeyen mecmualardandır.¹³ Yüzyılın sonlarına doğru Abdülbaki Nasır Dede'nin III. Selim'in isteği üzerine yazdığı *Tahririyyetü'l-musikî* adlı eseri kendi icat ettiği nota yazımını ve kullanımını, *Tedkik u Tahkik* adlı eseri, Mehmed Hafid Efendi'nin *Galatât* içindeki "musikî" maddesi, yüzyılın müzik teorisi bilgileri veren eserler olarak değerlendirilebilir.¹⁴

Türk müziğinde kullanılan makam isimlerinin Rumlar tarafından XVIII. Ve XIX. yüzyılda kullanıldığı, eserlerinde bazı Türk müziği bestelerini kaydettikleri bilinmektedir. Osmanlı Devletinin sınırları içinde Rum olup Türk ve Osmanlı kilise müziği hakkında eser yazarlar arasında Panayotis Halacoğlu (Kilise korusu sağ taraf şefi (protopsaltis) Halacoğlu eserini 1728'de yazmıştır), talebesi Kirilos Marmarinos,¹⁵ Apostolos Konstas, Konstantinos Vizandios (1779- 1862, Rum patrikhanesi sağ taraf koro şefi: protopsaltis idi) önemlidir. Tanburi Küçük Artin'in 1730 yıllarında ermeni harfleriyle Türkçe yazdığı eserinde Üstad ile çırağı Tahmasp'ın karşılıklı konuşmalarını verirken Türk müziği hakkında da bir hayli bilgi verir.¹⁶ Bunların eserlerini de listeye dahil ettik.

XIX. yüzyıla girerken padişahlığı devam eden III. Selim'in saltanatı 1807'de sona ermiştir. Yüzyılın başında yazılan 1801 tarihli olup Hafız Ahmed İzzet'in yazdığı mecmua¹⁷ *Zikr-i Ed-*

vâr-ı Kadîm (1801), *Edvâr-ı İlm-i Musikî* (1806) adlarını taşıyan eserlerin asıl yazarları bilinmemektedir. 1806 tarihli olup Kantemir ve Kevseri mecmuaları ile ortak metinleri olan Anonim, *Edvâr-ı İlm-i Musikî*, 18 tarihi bilinmeyen ancak padişah Selim Han için yazılmış olan Türkçe manzum ve nesir çeşitli metinlerden oluşturulmuş *İlm-i Edvâr-ı Musikî* 19 Mehmed Hafid Efendi'nin içinde Hızır Ağa'nın edvarını kaynak olarak kullandığı müzik bilgilerini aktardığı *ed-Dürrerü'l-müntehabat* (1806) adlı galatat sözlüğünü III. Selim'e sunmuştur. XIX. Yüzyılda Hamparsum Limoncuyan'ın (ö. 1839) zamanın müzik eserlerini kendi icadı olan bir nota ile kaydetmesi önemli bir olaydır. Bu nota çeşidinin kullanımı çok yayılmıştır²⁰.

XIX. Yüzyılın ortalarında Mihail Muşaka'nın (ö. 1888) Arapça yazdığı *er-Risaletü's-şihabiyeye fi's-sinaati'l-musikiyye* (1256/1836) adlı eserinde sunduğu 24 perdeli sistem uygulaması XX. Yüzyıl müzik teorisyenlerini etkilemiş olabilir (bk. *Osmanlı Musiki Literatürü*, s. 153). Yüzyılın sonlarında güftelere bolca yer veren Haşim Bey Mecmuası'ndan (1864) ve müzik teorisi bilgilerini onun eserinden önemli oranda aynen nakleden talebesi Bolahenk Mehmed Nuri'nin *Mecmua-i Kârhâ ve Nakışhâ Beste ve Şarkiyât*'ın (1890) dışında eserler daha fazla eğitime yönelik yazılmaya başlanmıştır.

XIX. Yüzyıl Türkçe Türk ve Batı müziği teorisi eserlerinin yazıldığı bir yüzyıldır. Türk müziği için eğitime yönelik ilk defa Udi Ahmed Rifat, Şamlı kanuni Hasan Dede'nin derslerine yardımcı olması için *Miftâh-ı Nota'yı* (1874) yazmıştır. Muzika-yı hümayun kolağalarından Hüseyin Remzi'nin Batı müziği teorisi hakkında *Usûl-i Nota* (1875) adlı müzik teorisi bilgileri veren eseri de bu amaca yöneliktir. Üstelik bu eser Türkçe'ye İtalyanca'dan giren müzik terimleri yerine Fransızca'nın tercih edilmesini tavsiye etmektedir. Eseri de Fransız müzik hocalarından birinin eserinden yapılmış bir tercümedir.

Bu ilk Batı müziği teori eserinden sonra başkaları da yazılmıştır. Bu eserlerde zaman zaman Türk müziği bilgileri ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Muzika-yı Hümayun'un ilk hocası Guatelli Paşa'nın öğrencisi Mehmed Emin'in *Nota Muallimi* (1302), Selim Efendi'nin *Makamât ve Usul ve Musikî-i Osmanî* (1303),²¹ Mehmed Kami'nin (Cemal?) *Erae-i Nağamat* (1304), Mabeyn-i hümayunda miralay Rifat Bey'in *Nota Kitabı* (1305),²² Mustafa Safvet'in *Solfej yahut Nazariyât-ı Musikî* (1306), Bahriye nezareti celilesi katiplerinden Edhem Efendi'nin güftelerle birlikte kısa müzik teorisi bilgiler verdiği *Bergüzâr-ı Edhem Yahut Ta'lim-i Musikî* (1890), Muallim Kazım Bey'in *Musiki: Şark Ve Garb Musikisinin Diyez Ve Bemolleri Hakkında* (1311), İsmail Hakkı'nın *Mahzen-i Esrâr-ı Musikî yahud Teğanniyât-ı Osmanî* (1313/1897), Mehmet Zati Bey'in *Kütüphâne-i Musikiden Nazariyât-ı Musikî* (1315) ve daha sonra yazdığı zeyl *Ta'lim-i Kiraât-ı Musikî* (1316), Mehmed Cemil'in *Mükemmel Ta'lim-i Musika* (1900) adlı eserleri tamamen müzik teorisi bilgileri veren eğitime yönelik eserlerdir. Bu eserlerden yalnız *Usul ve Nota, Solfej, Mükemmel Ta'lim-i Musikî* adlı eserler içinde Türk müziğine yer vermeyen tamamen Batı müziği teorisi üzerindedir. *Nota Muallimi, Musikî ve Ta'lim-i Kiraât-ı Musikî* adlı eserler Batı müziği ağırlıklı olmakla birlikte Türk müziği hakkında bilgiler de vermektedirler.²³ P. Kiltzandis'in müzik teori bilgileri veren eseri ise Batı müziği ile birlikte Türk müziğine geniş yer veren 1881'de İstanbul'da basılmış eserlerden biridir.²⁴ Aşağıdaki listede bu konudaki bilgiler Behar ve Pappas'ın eserlerinden yararlanılmıştır. Edhem Bey'in *Bergüzâr'ı* ve Ahmed Avni'nin *Hânen-de* (1899) adlı eserlerinde müzik teorisi bilgilerinden çok fazla güfteler yer almaktadır.

XIX. yüzyılda matbuat hayatında gazetelerde yazılan makalelerle zaman zaman müzik teorisi bilgileri aktarılmaya çalışılmıştır. Bir çok makalenin içinde dikkati çeken yazı ve yazarlara değinmek gerekir. Mesela Nuri Şeyda Bey'in (ö. 1901), müzik konulu makaleleri çeşitli gazete ve

mecmualarda, mesela *İkdâm* gazetesinde yayınlanmıştır. Devrin musikişinasları tarafından görüşleri tartışılmıştır.²⁵ Şevket Gavsî Bey'in *Peyam* gazetesi Edebî Nüsha'sında yer alan "Edebî-yât-ı Musikî" başlıklı makaleleri zaman zaman müzik teorisi bilgilerine de girmektedir. Ali Rifat'ın (Çağatay), "Fenn-i Musikî Nazariyâtı" başlıklı yazısı Batı müzik teorisini anlattığı bir kitap kabul edilebilecek kadar uzundur. Sultan II. Abdülhamid için yazılan bu makaleler bir kitap hazırlığı gibi "Mukaddime"den sonra dersler halinde ancak alt başlıklar kullanılmadan yazılmıştır. Dolayısı ile bazı makalelerde zaman zaman benzer konulara dönüşmektedir. Birinci dersden itibaren "musikî"nin önemi ve tarihi, ses ve çeşitleri, nota işaretleri, koma, diyez, perdeler ve nota yazısı, düğah, segah, çargah, minör, majör, usuller ve nota, makamlar, ahenk, armoni gibi konular işlenmiştir (Baskısı: *Malumat*, sy. 1-7, 9-10, 13, 14, 16, 20, 21, 23, 28, İstanbul 11 Mayıs 1311/1895. Makaleden tespit edilebilenler bunlar olup, aradaki bazı derslerle ilgili sayılar ayrıca araştırılmalıdır).

XX. yüzyılın başlarında Türk müziği nazari bilgileri veren ilk eser Tanburî Cemil Bey'in *Rehber-i Musikî'si* (1903. Hakan Cevher tarafından yeni harflere çevrilmiştir) iken Batı müziği eserlerinde ise hızlı bir artış vardır. Muallim Kazım (Uz), Mehmet Zati (Arca), Mehmet Cemil, Ahmet Muhtar (Ataman) vdğr. tarafından yazılan eserler gibi.

Anılması gereken Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk müziği teorisi yazılarının sahibi Rauf Yekta'dır. Müzik teorisiyle 1890'lı yıllarda ilgilenmeye başlamış olan Rauf Yekta, "Musikî Nazariyâtı: Lisân-ı Elhân" adlı *Resimli Gazete'de* yayınlanan (*Resimli Gazete*, sy. 10-13, 15, 17, 19, 20, 28, İstanbul 1896) makaleleri müzik teorisiyle ilgili çalışmalarının ilk ürünleridir. Osmanlı'da başlayan Batı müziği, Türk müziği tartışmasının Darüelhan gibi müzik eğitimi kurumlarına taşınması, konuyla ilgili birikimini kitap haline dönüştürmesine sebep olmuştur (Rauf Yekta, *Türk Müziği Nazariyatı*, İstanbul 1343/1924. Yeniden tıpkıbasım ve latinize şekli: *Musikişinas*, İstanbul Bahar 1997, s. 9-32). Ancak onun fasiküller halinde yayınladığı bu eseri Darüelhan'da Türk müziği eğitiminin kaldırılmasına yetmemiş, yarım kalan yayın ancak 1928 harf değişikliğinden sonra tamamlanabilmiştir. Avrupa'da da ilk Türk müzikologlarından bir sayılan Rauf Yekta'nın bu eseri daha sonraki Suphi Ezgi, H. S. Arel, M. S. Uzdilek gibi müzik teorisyenlerine kaynaklık teşkil etmiş ve standart bir Türk müziği eğitimi için 24'lü Türk müziği ses sistemi oluşturulmuştur. Daha sonra adına Arel- Ezgi- Uzdilek sistemi denilmesi adet olan Türk müziği nazari bilgileri günümüzde genel kabul görmüş ve eğitimde standart kabul edilmiştir. Türk müziği teorisi eğitiminde görülen bazı hata ve eksikliklere bağlı olarak sistem tartışmaları, gelişen teknolojinin de yardımıyla yeniden irdelenmeye, araştırılmaya, incelenmeye başlanmış, yeni teoriler üretilmiştir. Erol Sayan, Nail Yavuzoğlu'nun ve Ozan Yaman'ın müzik teorisi önerileri gibi.

Muallim Kazım Bey'in *Ta'lim-i Musikî veya Musikî İstılahları*²⁶ adlı eseri müzik terimlerini açıklayan bu sahada yapılmış ilk sözlüktür.²⁷ XX. yüzyıl başlarında Osmanlı harfleri ile yazılmış eserlerin yazarları ve eserleri içinde Türk ve Batı müziği teorisi hakkında olanlar yer almıştır. Bunlar içinde yer alan eserlerden bazıları İstanbul Konservatuarı için yazılmıştır. Bunlardan Rauf Yekta'nın başlattığı ve daha sonra geliştirilen adına Arel- Ezgi- Uzdilek sistemi denilmesi adet olan Türk müziği nazari bilgileri günümüzde genel kabul görmüştür.

Yöntem Sorunu: Türkçe müzik teorisi eserleri XV. Yüzyıldan başlayarak XX. Yüzyıla kadar uzayan bir zaman diliminde kaleme alınmışlardır. Bu nedenle bu eserlerin nasıl incelenmesi, hangi yöntemle ele alınması gerektiği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe müzik teorileri nasıl çalışılmalıdır sorusunun aydınlatılması, iyi bir çalışma için yöntem önerisini gerek-

tirmektedir. Hemen hemen her çalışmada kaynak, araştırma, dipnot gibi terimlerin anlatıldığı araştırma tekniklerinin vazgeçilmez esası olan girişte konunun önemi, literatür çalışması ve eleştirisi, çalışmada kullanılan yöntem, çalışmanın planı anlatılmalıdır. Ancak bu teknik konular dışında akademik anlamda ele alınan müzik teorilerinin üç yöntemle incelendikleri görülmektedir. Bunlara dördüncüsü olan "karşılaştırma yöntemi" ilave edilmelidir. Bütün yöntemleri bir tek çalışmada yapmak gereksiz ve zaman alıcıdır. Bu nedenle bu yöntemlerden sadece biri kullanılarak, zaman içinde aynı konu etrafında farklı çalışmalarda farklı yöntemleri kullanma yoluna gidilmelidir. Aşağıda kullanılan yöntemler, yöntemlerin yararları, sakıncaları veya eksiklikleri, yöntemleri ilk defa sunan örnekler üzerinde duralım:

1- Çeviri yöntemi: Hemen hemen en eski yöntemdir. Bir müzik teorisi eseri ele alınır, yazması aynen günümüz Türkçesine çevrilir. Bu tip çalışmanın temeli Türkoloji çalışmalarında yapılan edisyon kritik yöntemidir. Bu nedenle en önemli prensibi transkripsiyon yapmak, kelimeleri transkripsiyonla yazmak ve nüshalar arasındaki farklardan ortaya sağlıklı ve tek bir metin çıkarmaktır. Bununla birlikte çalışmanın girişinde konunun önemi, çalışmada kullanılan yöntem, plan dışında yazmanın fiziksel tanıtımı, içerik tanıtımı, bulunduğu kütüphaneler, kaç nüsha olduğu, her nüshanın tarihlendirilmesi, nerelerde yazıldıkları, nüshalar arasında bir soy ağacı çıkarılması, yazarı hakkında bilgilerin bulunması bu yöntemin esaslarındandır. Bu tür yöntemle ele alınan çalışmalar, genellikle "inceleme" veya "giriş" eserin yazıldığı konu hakkında bir tarihçe, incelemede tutulan transkripsiyon yöntemi, metin okurken ortaya çıkan problemler ve bulunduğu çözüm önerilerini sunmaktadır. Yazmanın tek nüsha veya sayıca az ve bir-iki nüsha olması durumunda bu tür yöntemi uygulamak çalışmanın zayıf olmasına neden olmakta ise de yine de bilimsel bir aşama olarak kabul edilmelidir. Türkoloji çalışmalarında ana metin az sayıdan oluşuyorsa sözlük eklenmektedir. Müzikoloji metinlerinde de örnekleriyle hazırlanan bir terimler sözlüğü eklenebilir. Edisyon kritik yöntemi en az üçten fazla nüshası bulunan yazmalar için önerilir. Yazmalar birbirini kaynak olarak kullanmış, birbirinden ayrı, özgün eserler olmamalıdır. Çünkü nüshaların tespit edilmesi, elde edilmesi, kelimelerin doğru okunması, nüshalar arası farkların belirtilmesi, metnin doğrusunun tespit edilmesi önemlidir. Bu tür yöntemde "edisyon kritik yöntemi kuralları" öne çıkar, yani yapılan çalışmada bu kuralların bütünü uygulanması gerekir. Ortaya yazarın yazdığı şekliyle bir eser konmalıdır. Amaç ve sonuç ortaya sağlıklı bir metin çıkarıp tespit yapmaktır. Bu yöntemle ortaya konan çalışmada, yazmada yer alan bilgileri okuyucu net olarak görememektedir. Ortaya çıkan kitap baştan sona dikkatlice okunmak zorundadır. Konuyu çalışan kişi daha sonra diğer yöntemlerle çalışmasını taçlandırmak zorundadır, aksi halde çalışmadan sağlıklı bir şekilde yararlanmak mümkün değildir, güçtür. Bu tür çalışmalarda yazmanın "tıpkıbasımı" da yer alabilir. Ruhi Kalender'in Zeyn, Sadreddin Özçimi'nin Hızır b. Abdullah, Nuri Uygun'un Kadızade ve Ubeydullah Sezikli'nin Kırşehir tezleri, E. Popescu-judetz'in Seydi's Book'u bu yöntemin kullanılmasına verilebilecek örneklerdir.

2- Açıklama yöntemi: Bu yöntemde önce yazmanın metni transkripsiyon ve edisyon kritik yöntemiyle ortaya konur (1), veya ortaya konmuş olan metin metin günümüz Türkçesine çevrilir, anlaşılmasında güçlük olan yerler ya dipnotlarla veya parantez içi yöntemle açıklanır (2). Bu yöntemle hazırlanan çalışma hem edisyon kritik, hem de açıklama yöntemlerinin ikisini birde içerebilir. Örneklerde genellikle transkripsiyon yapılmıştır. Böylece ortaya çıkan çalışmada yazmadan çıkan iki ana metin içerir: 1. Esas metnin yeni harflere çevrilmiş şekli. 2. Sadeleştirilmiş metin. Eskiden yapılan "şerh" anlayışının bir devamıdır. Bu metotta amaç ve sonuç ortaya sağlıklı bir metin çıkarıp tespit yapmakla birlikte yazarın sunduğu bilgileri, yine yazarın

yazmadaki sunum sırasını değiştirmeden güncel bilgilere uygun açıklamalarla yeniden yazmaktadır. Nuri Uygun'un Kitabı'l-edvar; Fazlı Aslan'ın Şerefiye çalışmaları açıklama yöntemi kullanılarak yapılmış çalışmalardır. E. Popescu-judetzi'nin İngilizce çevirisi verilen Seydi's Book'unda açıklamalar dipnotlarda verilmiştir. Yalçın Tura'nın Tedkik u Tahkik çevirinde ise sadece sadeleştirme yöntemi kullanılmıştır. İlk defa 1976'da yayınlanan Yalçın Tura'nın Kantemiroğlu edvarında (İstanbul 2001) her iki yöntem de kullanılmıştır. Bu yayında inceleme diyebileceğimiz kısım (Kantemiroğlu'nun hayatı, Kitap ve içeriği, nüshaları, metin ve Kantemiroğlu notasını çevirirken kullanılan yöntem, bestekarlar listesi), tıpkıbasım, transkripsiyonlu metin, çevirip sadeleştirilmiş kısım, dipnotlarla açıklamalar yer almaktadır. Bu yöntemin sakıncası yazarın kendi çağına göre uygun gördüğü anlatım düzeninin aynen tekrarlanmasıdır. Okuyucu bu yöntemde ortaya çıkan kitabı baştan sona dikkatlice okumak zorundadır. Aynı zamanda okuyucu, ne yazmada yer alan bilgileri, ne de çalışmayı yapan kişinin ortaya çıkardığı bilgileri bu yöntemle ortaya konan çalışmada net olarak görememektedir. Ayrıca açıklamaların dipnotlarda verilmesiyle çalışmayı yapan kişinin çabaları, eserin orijinali karşısında gölgede kalmaktadır.

3- Bilgiyi sınıflandırma yöntemi: Ele alınan metnin transkripsiyon yöntemi dikkate alınmaksızın çevirisi yapılır. Daha sonra metinde verilen bilgiler ilgili alana yararlı olacak şekilde ve modern çağın gerektirdiği tarzda sınıflandırılır ve çalışmanın inceleme metni böylece ortaya konur. Ele alınan başlıklardan bölümler yapılabilir. Gerekirse, metin çevirisi ayrı bölüm olarak veya ek olarak çalışma içinde yer alır. Bu yöntemde esas olan bilgiyi sınıflandırmaktır. Öncelikle yazma hakkında bilgiler ortaya konur: Eserin nüshaları, fiziki özellikleri, bulunduğu kütüphaneler, yazmaların ve nüshaların tarihlendirilmesi ve yazmaların soy ağacı, yazarın kimliği gibi bilgiler bir bölümde ele alınır. Daha sonra bir başka bölümde eserde sunulan bilgiler modern anlamda bilime katkıları göz önünde bulundurularak sınıflandırmayla sunulur: Makamlar, perdeler, çalgılar, kozmoloji, müzik felsefesi, müzik psikolojisi, müzik sosyolojisi gibi başlıklar altında bilgiler sunulabilir. Bu yöntemde ana metin, transkripsiyonla yeni harflere çevrilmesi, sadeleştirilmesi, açıklanması gibi tekrar tekrar yer almaz. Bu yöntemle ortaya çıkan çalışmada hem yazmada yer alan bilgiler, hem de çalışmayı yapan kişinin ortaya çıkardığı sonuç bilgileri okuyucu tarafından net olarak görülebilir. Ortaya çıkan kitap baştan sona dikkatlice okunmak zorunda değildir, okuyucu kendisini ilgilendiren kısımları içindekiler kısmından bakıp, ilgili yeri okuması yeterlidir. Bu tür çalışma yöntemi Recep Uslu'nun danışmanlığında Demet Tekin'in yüksek lisans tezinde ilk defa 2003'te uygulanmış olmakla birlikte Nilgün Doğrusöz'ün Kırşehir Edvarı Çevirisi'nde (doktora, 2006) ve Recep Uslu'nun Hızır Ağa (İstanbul 2008) çalışmasında geliştirilmiştir.

4- Karşılaştırma Yöntemi: Aynı yüzyıl içinde veya yüzyıl olarak birbirine yakın müzik teorileri bilgilerini karşılaştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmadır. Her ne kadar müstakil çalışmalar içinde özellikle açıklama veya bilgiyi sınıflandırma yöntemlerini kullananlar zaman zaman karşılaştırmalarda bulunuyorlarsa da burada kastedilen, iki müzik teorisi eserini birbiriyle tamamıyla karşılaştırma yönteminin uygulanmasıyla ortaya çıkacak çalışmalardır. Bu tür çalışmalarda amaç ve sonuç müzik teorisi gelişimine kimin ne kadar katkıda bulunduğunun ve müzik teorisi gelişiminin tarihi sonuçlarını tespit etmek olmalıdır. Böylece müzik teorisi tarihinin önemli isimleri ve tespitleri yapılabilir. Bu yöntemin hazırlanışı bilgiyi sınıflandırma şeklinde olmalıdır. Ayrıca eserin yazıldığı dönemin de iyi değerlendirilmesi gerekir. İlk bakışta Türk müzikolojisinde böyle bir yöntemin uygulandığı bir çalışma yok gibi gözüküyor. Nuri Özcan'ın yaptırdığı bir çalışma Hızır b. Abdullah'ın eseri ile ilgili bir başlık taşıyorsa da tez aynı zamanda XV. Yüzyıl nazariyatçılarının makam bilgilerini de karşılaştırmaktadır (Binnaz Başar Çelik, Hızır b.

Abdullah'ın Kitabü'l-Edvarında Makamlar, doktora tezi, 2001, MÜ SBE; N. Doğrusöz'ün doktora çalışmasında da olduğu gibi). Diğer taraftan makamlar üzerine gelişimi ve değişimi incelemeye çalışan çalışmalarda da buna benzer karşılaştırmalar yapılmış olmalıdır (N. Oya Levendoğlu Yılmaz, Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri, Doktora tezi, 2002, Gazi Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü; Yavuz Daloğlu'nun Hızır Ağa çalışmasında da makamlar bilgisi Abdülbaki Nasır Dede'nin makam bilgisiyle karşılaştırma yapılmıştır). Fakat bu çalışmalar aynı dönemde yazılmış iki eseri doğrudan ve bütün yönleriyle karşılaştırma yöntemiyle yapılmadığı için üzerinde titizlikle durularak, yöntem ayrıca geliştirilmelidir.

5- Canlandırma yöntemi: Herhangi bir müzik teorisinde önerilen ses sistemine uygun düzenle saz icrasına, yapımına yönelik icra, sahneleme, uygulama, yorumlama türü çalışmalar için kullanılabilecek bir yöntemdir. Çalgı yapımcılarından bazılarının bu alanda çabalar sarfetmekte oldukları görülmektedir. Çenk, rebap, santur, yatuğan gibi sazların canlandırılması çalışmaları gibi.

Metodoloji problemleri hakkında diğer pek çok bilim (Tarih, Türkoloji gibi) alanında yazılan eserler vardır. Bu eserlerin problemleri ele alış ve çözüm önerilerini dikkate almak gerekir. Özellikle müzik alanında yapılan çalışmaların problemlerine ise çeşitli yazılarda değinilmektedir. Müzikoloji ve Kaynaklar (2006) ile Ruhperver (2008) yayınlarında olduğu gibi.

Müzik Teorileri ve Kronoloji: Aşağıda Osmanlı harflerinde yazılan Türkçe Türk ve Batı müzik teorisi eserlerinin yüzyıllara göre kronolojik bir listesi yer alacaktır. Bu eserlerden basılı olanların tam künyesi, yazmaların bir kopyasının bulunduğu kütüphane ve numarası bu listede yer almaktadır. Yazmaların yazıldıkları tarih kronolojide esas alınmıştır. Bunlardan bazıları üzerinde yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlik çalışması yapılmış bazıları üzerinde ise henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Aşağıdaki listede görüleceği üzere Doğu müziğinde ayrı bir ekole sahip olan Türkçe müzik teorileri üzerinde akademik çalışmalarda çoğunlukla metin okuma şeklindeki edebiyat metodolojisi kullanılmıştır. Bu eserlerin müzikolojik bir metotla incelenmesinin farkına varılmış ve ilk defa Recep Uşlu'nun danışmanlığında hazırlanan Demet Tekin'in yüksek lisans tezinde yeni bir metot uygulanmış, müzik teorisinden beklenen bilgiler yeniden tasnif edilerek okuyucuya sunulması metoduyla hazırlanmıştır. Bunu daha sonra Nilgün Doğrusöz'ün Yusuf Kırşehri hakkındaki doktora tezi izlemiştir. Müzik teorisi çalışmalarında bu yöntemle araştırma yapılması önerilmektedir.

Buradaki 1928'de kesilen müzik teorisi eserlerinin devamını, yani 1928'den sonra yayınlanan müzik teorilerini ve değerlendirmelerini Yalçın Tura (*Türk Musikisinin Meseleleri*) ve Onur Akdoğu'nun *Müziğin mi Var* (s. 188-200) adlı eserlerinde bulabilirsiniz.

ONBEŞİNCİ YÜZYIL ESERLERİ

1- Şükrullah b. Ahmed Çemişkezeki, *Risâle min ilmi'l-edvâr* (1410?), Bilinen tek nüsha yazmasının özel koleksiyonlardan elde edilen bir fotokopisi, İstanbul TDV İslam Araştırmaları Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Gözde Uludemir eserin metin çevirisiyle lisans tezi yapmıştır (Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1995). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde metin çevirisi ve dil incelemesi yapılmıştır.

2- Bedr-i Dilşad Mahmud Şirvani, *Muradnâme* (1427), Eser, yazarın Mahmud Şirvani ile aynı kişi olduğunu iddia eden Adem Ceyhan tarafından, mevcut tek nüshasından yeni harflere

çevrilmiş ve aynı adla basılmıştır: (haz. Adem Ceyhan), I-II, Ankara 1997 ("musikî" kısmı: II, 722-755, metin çevirisi).

3- Hızır b. Abdullah, *Edvâr-ı Musikî* (1441), TSMK, Revan, nr. 1728, harekeli nesih, 131 vr. (haz. M. Sadreddin Özçimi, yüksek lisans tezi, 1989, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, metin çevirisi); Paris BN cod. Turc 150; Roma Vatikan turco 360; Binnaz Başar Çelik, *Hızır b. Abdullah'ın Kitabı'l-Edvarında Makamlar*, doktora tezi, 2001, MÜ SBE

4- Yusuf Kırşehirli, *Terceme-i Risâle-i Edvâr* (1469, Harîrî b. Mehmed çevirisi), Paris Bibliothéque Nationale, Or. Mss, Suppl. Turc nr. 1424 (*Kırşehirli Nizameddin ibn Yusuf'un Risâle-i Musikî Adlı Eseri*, haz. Ubeydullah Sezikli, yüksek lisans tezi, 2000, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Paris, Çorum, Ankara nüshaları), üç nüsha üzerinde edisyon kritik yöntemle çeviri metin çalışmasıdır; a.e., haz. Nilgün Doğrusöz (doktora tezi, 2007), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, metodolojik bilgiyi sınıflandırma yöntemiyle ele almıştır.

5- Anonim, *Kitab-ı Edvar* (1476), Manchester John Rylands University Library, nr. Ryl. Turkish Ms 148, İlk defa Owen Wright'ın bibliyografyasında "Manchester John Rylands Library, Turkish nr. 22, 97 vr." olarak verdiği yazma olup (Wright, *Words...*, 291) eserin az bir kısmı müzik teorisini ilgilendirmektedir. 1476 tarihli olup manzumdur.

6- Mehmed Ladiki, *Zeynü'l- elhân fî ilmi't- te'lîf ve'l- evzân* (1494), İÜ Ktp., TY, nr. 4380, 889/1484 tarihli. Yazar eserin bir de Arapçasını yazmıştır. Ruhi Kalender, XV.yy.da Musiki Kuramı ve Zeynü'l- elhân, doktora tezi, 1982, Ankara Üniversitesi, s. 70-157, çeviri ve açıklama yöntemiyle; Necla Dalkıran, Zeynü'l- elhan'ın Ankara Milli Kütüphane nüshasını çeviri yöntemiyle bitirme ödevi yapmıştır (İzmir Dokuz Eylül Üniv. 1983). İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde dil bakımından da incelenmiştir: Ahmet Pekşen, Ladikli Muhammed Çelebi ve Zeynü'l-elhan: Metin ve Sözlük (yüksek lisans tezi, 2002), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

7- Kadızade Mehmed Tirevi, *Risâle-i Musikî* (1492?), Köprülü Ktp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 275/5, vr. 104b-119a (*Kadizâde Tirevi ve Musiki Risalesi*, haz. Nuri Uygun, yüksek lisans, 1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, beş nüshasının edisyon kritik yöntemle metin çevirisi). Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi'nde 17. yy. eseri olarak gösterilmiş olması yanlıştır.

ONALTINCI YÜZYIL ESERLERİ:

1- Seydi, *el-Matla' fî beyâni'l- edvâr ve'l- makâmât* (1504), TSMK, III. Ahmed, nr. 3459, 39 vr. Eser çeviri metoduyla yüksek lisans yapılmıştır (haz. Mithat Arısoy, yüksek lisans tezi, 1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, metin çevirisi). Seydi'nin bu eserini E. Popescu-judetiz İngilizce inceleme, Türkçe'ye çeviri, tıpkıbasım yöntemiyle yayınlamıştır (*Seydi's book on music a 15th century Turkish discourse = Kitabı's-Seydi fi'l-musiki*, ed. Fuat Sezgin; çev. Ve inceleme Eugenia Popescu-Judetiz; gözden geçirme Eckhard Neubauer, Frankfurt : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004, XX, 276 s.).

2- Makami, *Kitab-ı Edvar: İlm-i Edvâr-ı Musikî*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık Sermet Çifter Ktp., nr. 1040, nesih, 41 vr. Yazar, Seydi'nin eserini ve bilinmeyen bir başka eseri kaynak olarak kullanarak kaleme almıştır. Tek nüsha olup tamamlanamamış bir eserdir. İç kapağında Nâyi Ali Dede'nin mührünün hemen altında kırmızı mürekkeple "İstishabehu Abdülfakir Es-Seyyid Mehmed Rehdî el-müderriş hüve hasenî İbn el-Mâfur Emin el-Konevî İbrahim Efen-di" yazmaktadır. Demet Tekin tarafından ilk defa uygulanan bir metodolojik yaklaşımla yüksek lisans tezi yapılmıştır (2003, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, metin çevirisi ve metodolojik inceleme. Türk müzikoloji tarihinde bir nazariyat eserini metodolojik incelemenin ilk örneğidir).

ONYEDİNCİ YÜZYIL ESERLERİ:

1- Mirzabey, *Risale-i Musiki* (1610?), Azerbaycan Bilimler Akademisi Enstitüsü Ktp., Yazmalar, NA, nr. 232, 8 vr.. Gultekin Şamili tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir: Şamili, "Mirzabey's Treatise on Music", *Turkish Music Quarterly*, V/ sy. 2-3, 1992, s. 3-13.

2- Anonim, *Ruhperver: Kitâb-ı Edvâr* (XVII. Yüzyıl ortası), Leiden Bibliotheca Academiae Lugduno-Batava, cod.Or., nr. 1175. Hakan Cevher tarafından ilk defa tıpkıbasımla birlikte çeviri yöntemiyle yayınlanmıştır (İzmir 2004). XV. Yüzyıl kaynaklarından yararlanmış olmakla birlikte XVII. Yüzyıl ortalarında yazılmıştır. Eser ayrıca Süreyya Agayeva ve Recep Uslu tarafından bilgiyi sınıflandırma, çeviri ve tıpkıbasım yöntemleriyle yeniden incelenip ele alınmış (muzikbilim.com, 2004), yeniden baskıya hazırlanmıştır (İstanbul 2008).

3- Anonim, *Risale-i Musiki* (1650), İsrail Yazması, Jewish National and University Library, Yah. Ms. Ar., nr. 213, Cümlelerinde XVI. Yüzyılın izlerini taşımakla birlikte 1650 tarihinde kaleme alınmış olduğu, üzerinde tarihlendirilmiştir.

4- Kantemiroğlu, *Kitâb-ı ilmi'l-musikî ala vecih'l- hurufât* (1691), Tamamı Yalçın Tura tarafından yeni harflere ve Batı notasına çevrilerek yayınlanmıştır (I-II, İstanbul İstanbul Yapı Kredi Bank yay. 2001)

5- Anonim, *Risâle-i Musikî* (XVII. Yy.), Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1011/6, vr. 244a-248b

6- Anonim, *Risale der ilm-i Musiki* (XVII. Yy.), Azerbaycan Bilimler Akademisi Enstitüsü Ktp., Yazmalar, nr: 251. Bu yazmadan Gultekin Şamili bahsetmektedir: Şamili, "Mirzabey's Treatise on Music", *Turkish Music Quarterly*, V/ sy. 2-3, 1992, s. 13

ONSEKİZİNCİ YÜZYIL ESERLERİ

1- Kevseri, *Mecmûa-ı Musikî* (1717). Nazariyat kısmının Kantemiroğlu'nun eserinden aktarma olduğu kabul edilir. Eserin tam bir yazması özel bir koleksiyondadır. Nazariyat kısmının bir kaç kopyası olduğu sanılmaktadır.

2- Yusuf Çengî Mevlevî, *Edvâr-ı Musikî* (1724), Millet Kütüphanesinde nr. 712'de (veya 713) olduğu söylenen bu eserin ele geçen fotokopisinden yapılan metin çevirisi yayınlanmıştır: Recep Uslu, "Yusuf Dede Çengi Mevlevi ve Yayınlanmamış Risale-i Edvarı", *Tarih ve Düşünce*, sy. 5, İstanbul 2002, s. 62-65, metin çevirisi.

3- Anonim, *Fi ilmi'l- makamât ve hüve'l- musika* (1724), Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 3872/2, nesih, vr. 34b-36a

4- Panayotis Halaçoğlu (ö. 1740), "Arap-İran Müziğinin Kilise Müziğiyle Mukayesesi" konulu eserini İstanbul 1728'de yazmıştır. Karamanlıca'dır. Daha sonra müzik teorisi hakkında eser yazan Kirilos Marmarinos, Panayotis'in öğrencisidir.

5- Tanburi Küçük Artin'in 1730 yıllarında Ermeni harfleriyle Türkçe yazdığı eserinde Türk müziği hakkında bir hayli bilgi verir. Makam dizileri, şedler ve usuller verdiği bilgiler içindedir. Bu eserin N. K. Tahmitzian'ın neşri ve Rusça çevirisi (Küçük Artin, *Areveltsan...*, trc. Tahmitzian, Erivan 1968), E. Popescue judetz tarafından Türkçe çevirisi basılmıştır (*Tanburi Küçük Artin*, İstanbul Pan yay. 2002).

6- Kirilos Marmarinos, "Dış Musikinin İbtidai Öğretmesi, Şubeler, Makam Denilen Nim ve Benzerleri Hakkında ve Bunları Öğrenmek İsteyenler İçin Mecmuası" (1750?). Karamanlıca'dır. Halaçoğlu'nun öğrencisi olan Marmarinos, *Kitab-ı Musiki* olarak da anılan eserinde Türk müziği makamlarından 76'sının seyirlerini vermiş ve kilise müziği ile karşılaştırmıştır. Eserinde

Türk müziği ses sistemi hakkında da bilgiler verir. Halacoğlu ile Marmarinos'un eserleri İngilizce bir inceleme ve çevirileri ile birlikte yayınlanmıştır (haz. A. Sirli-E. Popescu-judet, İstanbul: Pan yay. 2000). Eserin 1750'lerde yazıldığı tahmin edilmektedir.

7- Hızır Ağa, *Tefhîmü'l- makamât fi tevlidi'n- nağamât* (1765-1777?), TSMK, Hazine, nr. 1793, nesih yazı, 17 satır, 28 vr. (haz. Yavuz Daloğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi, lisans bitirme tezi, 1985, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri); Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 291; İstanbul Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K.177 gibi çeşitli yazmaları varsa da minyatürlü olan en eski nüshası TSMK nüshasıdır. Tanburu esas alan bir müzik teorisi. Recep Uslu tarafından geniş bir incelemeyle birlikte yayına hazırlanmıştır: *Hızır Ağa ve Müzik Teorisi: Makams according to Hızır Ağa*, İstanbul 2008, bilgiyi sınıflandırma ve çeviri yöntemiyle.

8- Anonim, *Risâle-i Musikî* (XVIII. Yy. dördüncü çeyreğin başları), Ankara Milli Ktp., nr. 131/4, talik, 10 sayfa. Nilgün Doğrusöz eserin bulunduğu mecmuadaki diğer risalelerle birlikte incelemesini yapmıştır (sanatta yeterlik çalışması, 1997, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

9- Derviş Mehmed Emin, *Der Beyân-ı Kavâid-i Nağme-i Perde-i Tanbur* (1770?), İlk defa A. Krafft tarafından *Risâle-i Fenn-i Musikî* adıyla anılmaktadır: Wien Staatsarchiv, Ms. nr. 389; Ankara Milli Ktp., nr. 131/3. Nilgün Doğrusöz, Ankara nüshasını sanatta yeterlik çalışması (1997, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) yapmıştır. Bu çalışmadan haberi olmadığı anlaşılan M. Bardakçı, bir değerlendirmeye birlikte Viyana ve Ankara nüshasını ayrı ayrı yayınlamıştır: Murat Bardakçı, "Derviş es-Seyyid Mehmed Emin'in Tanbur Perdeleri Risalesi", *Musikişinas*, sy. 4, 2000, s. 6-39, değerlendirme ve metin çevirisi.

10- Anonim, *Terceme-i Risâle-i Edvâr* (1770?), Harîrî b. Mehmed'in *Terceme-i Risâle-i Edvâr li-Kırşehri* adlı eserinden yararlanılarak bazı makamlar ilave yapılarak oluşturulmuş farklı bir edvardır: Ankara Milli Ktp., nr. 131/1, Ankara nüshası Nilgün Doğrusöz tarafından sanatta yeterlik çalışması yapılmıştır (İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997).

11- Halil Efendi, *Risâle-i Musikî* (1789), İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 267/5, rıka, Türkçe, vr. 71b- 82b, istinsah tarihi 15 rebiülevvel 1204/1789. *Edvar-ı İlm-i Musiki* adıyla da anılır (Osmanlı Musiki Literatürü, s. 297). Metin çevirisi iyi bir değerlendirme ile birlikte yayınlanmıştır: Recep Uslu, *Journal of Turkish Studies*, Harvard 2003, metin çevirisi.

12- Abdülbaki Nasır Dede, *Tedkik u Tahkik* (1794). Türk müziğinin önemli nazariyat eserlerinden biri olarak değerlendirilir. Ney çalgısına göre makamları anlatır. Usuller için de ayrı bir bölümü vardır. Müzik tarihi dönemlerini nazariyat eserlerini yazanlara göre gruplandırmış, makamları icat edenleri belirtmiştir. Kendi ve III. Selim'in icat ettiği makamlardan da söz eder. Eserin Yalçın Tura tarafından sadeleştirilerek metin çevirisi yayınlanmıştır: *Nasır Abdülbâki Dede: İnceleme ve Gerçeği Araştırma* (sad. çev. Yalçın Tura), İstanbul 1997.

ONDOKUZUNCU YÜZYIL ESERLERİ

1- Anonim, *Risâle-i Musikî: Teşrih-i Makamât-ı Musikî ve Zikr-i Edvâr-ı Kadîm* (1801), TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2069/1, vr. 1-23a, h. 1216 tarihli Ahmed İzzet eliyle.

2- Anonim, *Edvâr-ı İlm-i Musikî* (1806), İÜ Ktp., TY, nr. 1856/2, 91 vr.

3- Mehmed Hafid Efendi, *Galatat* içinde "Musikî" (1806) kısmı. Recep Uslu, *Mehmed Hafid Efendi ve Musiki*, İstanbul 2001 içinde yayınlanmıştır. Bir çok yazması ve baskısı bulunan, kısaca Galatat olarak bilinen, uzun adıyla *Ed-Dürerü'l-müntehabati'L-mensure fi galatati'l-meşhure* adlı kitabın çeşitli yazmaları yanında Konya Koyunoğlu Ktp., nr. 12759/59, vr. 206b-

215a'da sadece müzik kısmının bir nüshası da vardır (*Osmanlı Musiki Literatürü*, s. 328). İlk basılan Türk müziği nazariyat eseridir.

4- Apostolos Konstas (1790-1840), *Kitab-ı Nazariyat-ı Musiki: Theorikon tis Musikis*, İstanbul 1820. Eski kilise müziğinin yeni sisteme göre anlatımıyla birlikte Türk müziği hakkında bilgiler veren Karamanlıca bir kitaptır. 1800 yılından sonra kilise müziğinin yazımında değişiklikler yapılması fikri gittikçe yaygınlaşmış, reform yapma yanlılarına karşı olan Apostolos Konstas ise bu kitabını yazmıştır. Buna rağmen kilise 1824'te yeni bir yazım tarzı benimseyerek müzikte yeni yazım reformu yapmıştır. Apostolos Konstas'ın bu eseri üzerinde Thomas Apostopulos (1980) ve Miltiadis Pappas doktora tezi (*Apostolos Konstas'ın Nazariyat Kitabı*, 2007, İTÜ Sosyal Bilimler Ens.) hazırlamıştır.

5- Konstantinos Vizandios (1779- 1862)- Stefanos Domestikos (ö. 1864), *Erminea tin exoterikis mousikis*, İstanbul 1843. Eser tamamen Rumcadır. Rum patrikhanesi sağtaraf koro şefi (protopsaltis) olan Konstantinos Vizandios ve öğrencisi Stefanos bu eserde Marmarinos'un eserinden büyük oranda yararlanmışlardır. *Eksoteriki Musikinin Anlatımı: Dindışı musikinin Anlatımı* anlamına gelen eser, tamamen Rumca olmasına rağmen başında yer alan müzik teorisi (edvar) bölümü Türk müziği makamlarını öğretmek amacıyla yazılmıştır. Kullanılan nota sistemi "1824'te kabul edilen yeni kilise müzik yazımı" sistemidir.

6- Haşim Bey (ö. 1868), *Mecmûa-i Kârâhâ ve Nakışhâ ve Şarkiyât*, İstanbul 1269/1852, 374 s.; 2. bs. 1280/1864, 512 s. Başında edvar kısmı olan geniş bir güfte mecmuasıdır. Edvar kısmı Mehmet Ünal tarafından bitirme ödevi yapılmıştır (İTÜ TMDK, 1998). Onur Akdoğu hem perdelerle ilgili kitabında hem de, *Müziğin mi Var'* da (İzmir 2005, s. 106-111) perdelerini açıklamaktadır.

7- *Mousikon Apanthisma*, İstanbul 1856; 2. bs. 1872. Karamanlıca'dır. Kaynak olarak kullandığı Haşim Bey mecmuası gibi başında bir edvar bölümü vardır. Hemen hemen birbirine benzer.

8- Anonim, *Risâle-i Kanûn-ı Ferahnümün* (1860?), Millet Ktp., Ali Emiri, musiki, nr. 117. Kanunu esas alan bir müzik teorisidir.

9- Bolahenk Mehmed Nuri Bey, *Mecmûa-i Kârâhâ ve Nakışhâ Beste Ve Şarkiyât*, İstanbul 1290/1873

10- Hasan Dede Kanuni- Ahmed Rifat, *Miftâh-ı Nota*, İstanbul 1291/1874, 30 s. Batı müziğini bilen Ahmet Rifat'ın eserin yazımına yardım ettiği mukaddimede belirtilmektedir. Sonunda "bülbül" adlı bir eserin notası vardır.

10- Hüseyin Remzi Bey (Evliya), *Usûl-i Nota*, İstanbul 1292/1875, 22 s. Batı müziğiyle ilgilidir. Özellikle notayı anlatan eser üzerinde bitirme çalışması yapılmış ve yeni harflere aktarılmıştır: Gürkan Koç, *Hüseyin Remzi Bey'in Usûl-i Nota Adlı Eserinin Çevriyazımı* (bitirme çalışması, 2004), İTÜ TMDK, metin çalışması.

11- Panayotis Kilcanidis (1820-1890), *Yunan Müziğinin Öğretim Metodu*, İstanbul Perşembepazarı cad. no. 3, 1881'de basılmıştır. Karamanlıca'dır. İstanbul Rumlarının kullandığı müziği anlatır, Türk müziği terimlerini kullanmaktadır.

12- Mir Muhsin Nevvab (1833-1918), *Vuzuhu'l-erkam* (yazımı 1301/1884), Baku Orucov Kardeşler matb. 1913, 32 s.; a.e. (Şerh ve Rusça özet çeviri: Zemfira Seferova), Baku Elm neşriyatı, 1989. M. R. Gazimihal'in ilk defa bahsettiği bu eserin son baskısı üzerine Oğuzhan Kuşoğlu bir bitirme ödevi yapmıştır (İTÜ TMDK, 2004).

- 13- Mehmed Emin, *Nota Muallimi*, İstanbul Zartaryan matb. 1302/1884-5, 70 s.
- 14- Selim Efendi, *Makamât ve Usul ve Musikî-i Osmanî*, İstanbul 1303/1885.28
- 15- Mehmed Kâmi, *Îrâe-i Nağamat*, İstanbul 1304/1886, 32 s. Hüseyin Gün tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dini müzik bitirme ödevi olarak yeni harflere çevrilmiştir.
- 16- Rifat Bey, *Nota Kitabı*, İstanbul 1305/1887.29
- 17- Mustafa Safvet (Atabinen), *Solfej yahut Nazariyât-ı Musikî*, İstanbul: Mahmud Bey matb., 1306/1888, 120 s. Batı müziği üzerinedir.
- 18- Edhem Efendi, *Bergüzâr-ı Edhem Yahut Ta'lim-i Musikî*, İstanbul: Bahriye matb., 1307/1890, 192 s.
- 19- Kazım Bey (Uz), Muallim, *Musikî: Şark Ve Garb Musikisinin Diyez Ve Bemolleri Hakkında*, İstanbul 1311/1893, 14 s. Batı müziği üzerinedir. Kazım Bey daha sonra *İbtidai Nota Dersleri ve Musiki Nazariyatı* adlı eserleri de yazmıştır. İlk müzik sözlüğünün de yazarıdır.
- 20- Mehmet Zati (Arca), *Kütüphâne-i Musikîden Nazariyât-ı Musikî*, İstanbul 1315/1897, İki cilt bir arada 138 s. Muzika-i Humayun binbaşısı olduğu anlaşılan yazarın aynı yıl *Borozan ve Trompet Muallimi* adını taşıyan bir eser yazdığı da anlaşılmaktadır (İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, nr. 4539, 22 vr.).
- 21- Ahmed Avni (Konuk), *Hânende: Müntehâb Ve Mükemmel Şarkı Mecmuası*, İstanbul 1318/1899, 719+39 s. Nazariyat kısmı baş tarafındadır. Eser önemli bir güfte mecmuasıdır. Nazariyat sisteminde eğitim aldığı geleneksel ekolü temsil ettiği kabul edilir. Mustafa Doğan Dikmen (1994, İTÜ TMDK), Ceylan Toz (İTÜ TMDK, 1999), Beyhan Toz (İTÜ TMDK, 2000) tarafından üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Nazariyat kısmının çevirisi M. Doğan Dikmen'in çalışmasında yer almaktadır. Güftelerinden günümüze ulaşan notalarının tespiti için bk. Sami Dural, *Hanende'nin Fihristi ve TRT Nota Arşivi İle Karşılaştırılması*, bitirme, 2008, İTÜ TMDK
- 22- Mehmed Cemil, *Mükemmel Ta'lim-i Musika*, İstanbul, ts. (1900?), 201 s. Batı müziği sistemini anlatır.

YIRMİNCİ YÜZYIL BAŞLARI (1928'E KADAR)

- 1- Hafız Mehmed, *Ud Muallimi*, İstanbul 1318/1902, 56 s. İlk ud metodu olarak tanımlanan eseri Onur Akdoğu tanıtmıştır (*Müziğin mi Var*, s. 33-41).
- 2- Cemil Bey (Tel, Tanburi), *Rehber-i Musikî*, İstanbul 1321/1903, 146 s.; 2. bs. İstanbul Evkaf matb. 1341, 79 s. M. Hakan Cevher tarafından eser üzerinde yüksek lisans tezi yapılmış ve bu çalışma basılmıştır: M. Hakan Cevher, *Tanburi Cemil Bey ve Rehber-i Mûsiki* (yüksek lisans tezi, 1992), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 149 s.
- 3- Ali Salahaddin, *Muhtasar Risâle-i Musikî*, kısım 1-2, 1.cüz, İst. 1325/1909, 47 s.
- 4- Ömer Vasfi, *Makamât ve usulât-ı müzik*, İstanbul 1325/1909, 42 vr.
- 5- Ali Salahi Bey, *Hocasız Ud Öğrenmek Usulü*, İstanbul 1326/1910, Eserde hocası İsmail Hakkı Bey'in etkisi görülür. Aynı yıl *Risale-i Musikiden Notanın Talim ev Kiraati* (İstanbul 1326/1910, 40 s.) adlı eserini, daha sonra *İlaveli Ud Muallimî'sini* (İstanbul 1340/1922) yayınlamıştır.
- 6- Mehmed Zati (Arca. ö. 1951), *Tedrisât-ı Musikî I*, İstanbul 1326/1910, 40 s.; 2. baskı 1330/1914, 40 s.; 3. baskı 1336/1920, 32 s.; 4. baskı İstanbul 1926, 32 s.
- 7- Abdurrahman Cami, *Terceme-i Risale-i Musiki*, çev. Rauf Yekta, İstanbul 1328/1912.

Eserin yazarı XV. Yüzyılda yaşamıştır ve eserini Farsça yazmıştır. Müzik teorisi tarihinin erken dönem kaynaklarından biri olan bu eseri Rauf Yekta Türkçe'ye kazandırmaya çalışmış fakat tamamlayamamıştır. Yayınlayabildiği kısımlar üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Kenan Verdemir, Camiye Ait Risale-i Musikinin Rauf Yekta Bey Tarafından Çevirisi (yüksek lisans tezi, 1998), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

8- Mehmed Sahib Bey, *Mebâdi-i Musikî*, İstanbul: Mizanül-hukuk matb., 1326/1910, 35+13 s. Mehmed Sahib Bey, *Medhal-i Musiki*, İzmir: Ahenk matb., 48 s. Toplam 35 ders içerir; 2. bs. 1330/1914, 48 s.

9- Abdülkadir Bey (Töre), *Usul-i Talim-i Keman*, İstanbul 1329/1914, 88+8 s. Batı ve Doğu müziği tekniklerine göre keman eğitimi ele aldığını belirtir. Eser 1327/1911 de yazılmıştır.

10- Mehmed Sahib Bey, *Telhis-i Musikî*, İstanbul: A. Asadoryan Matb., 1330/1914, 61 s.; A. Asadoryan Matb., 1332/1914, 60 s. *Telhis*, yazarın daha önce yayınladığı *Mebad-i Musiki* adlı eseri kolaylaştırmak için yeniden ele alınmış olup toplam 38 ders içerir.

11- Kazım Bey (Uz), Muallim, *İbtidâi Nota Dersleri*, İstanbul 1332/1914, 64 s.; 2. baskı İstanbul 1333/1917; 3. basım İstanbul 1334/1918, 64 s. Eser ibtidaiye, rüşdiye, idadiye ve sultanî sınıflarında müzik eğitimi için hazırlanmıştır. Batı müziği ağırlıklı olup Türk müziği terimleri ile usullerinden de söz edilir.

12- İsmail Hakkı, Muallim, *Solfej yahut Nota Dersleri, Usulat, Solfej, Makamat ve İlaveli Nota Dersleri*, İstanbul 1335/1919; İstanbul 1341

13- Sami Bey, Udi, *Ahenk*, İstanbul: Kasbar matb., 1337/1921, 48 s.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE OSMANLICA YAYINLANMIŞ ESERLER

Bu bölümde anılanlara ilave olarak yukarıda adları geçen İsmail Hakkı Bey'in Solfej yahut Nota Dersleri (2. baskı İstanbul 1341/1925); Tanburi Cemil, Rehber-i Musiki (İstanbul 1341/1925); Mehmed Zati (Arca. ö. 1951), *Tedrisât-ı Musikî I* (4. baskı İstanbul 1926, 32 s.) eserlerin basımları Cumhuriyetin ilanından sonra tekrarlanmış oldukları unutulmamalıdır.

14- Kazım Bey (Uz), Muallim, *Musikî Nazariyâtı*, İst. 1339/1923, 48 s. Batı müziği nazariyatıdır.

15- Mehmed Zeki- Veli Kanık, *Nazariyât-ı Musikî*, İstanbul 1341/1924; Ahmed İhsan ve Şürekası, 1926

16- Osman Zeki Bey (Üngör), *Tegannî Dersleri: Çocuklara ve Gençlere*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1341/1924, 38+94 s.; İst. 1342/1925, 88 s.

17- Korsakoff N. Rimsky, *Nazarî ve Amelî Armoni* (çev. Ahmed Muhtar Ataman), İstanbul 1926, 107+24 s.

18- İsmail Hakkı, Muallim, *Musikî Tekâmül Dersleri İkinci kitap*, İstanbul 1926, 50 s. Nermin Kaygusuz tarafından yeni harflerle metin çevirisi ve incelemesi yayınlanmıştır (İTÜ Vakfı yay. 2006).

19- Mehmed Ali Feridun, *İlk Musikî Kitabı*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye matb, 1926-27, 64 s.

20- Mehmed Zati (Arca), *Ta'lim-i Kıraât-ı Musikî II*, İstanbul 1927, 80 s.

21- Halil Bedi (Yönetken), *İlk Mektepler İçin Gınanın Usul-i Tedrisi*, İstanbul 1927, 57 s.

22- Musa Süreyya Bey (İlbey), *Musikî Kitabı*, İstanbul 1927, 156 s. Eserin yeni harflere çevrimi bitirme çalışması yapılmıştır (haz. Dilek Han, İTÜ TMDK, 2001).

23- Ahmed Muhtar Bey (Ataman), *Mektepliler İçin Şen Şarkılar*, İstanbul 1928, 33 s.; Ahmed Muhtar Bey (Ataman), *Musikî Alfabeti*, İstanbul 1928

24- Muhiddin Sadık Bey (1900-1982), *Musikî Nazariyâtı*, İstanbul: Akşam matb., 1928, 82+5 s.

25- Rauf Yekta, *Türk Musikisi Nazariyâtı*, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1343/1924-28, 152 s. Yazar eserine ayrıca "Risale-i Gaybiye" adını verdiğini belirtmektedir. Kitabın sayfa 145'den sonrasının yeni harflerle olması eserin 1924'den itibaren fasiküller halinde yayınlandığını, 1928'de harf değişikliğinden sonra tamamlandığını gösterir. Darüelhan hocalarından biri idi. Eserinde 24'lü ses sistemi üzerine Türk müziği ses sistemini oturtmaya çalışmış, fakat çeşitli nedenlerle görüşleri devam ettirilmemiştir. Eser önce İTÜ TMDK'da (Yeşim Çağlayan, 1994) daha sonra Ankara İlahiyat Fakültesi'nde (Turhan Dağ, 1998, lisans tezi), yeni harflere çevrilmiş daha sonra *Musikişinas* (sy. 7-9, 2005-2007) dergisinde Gönül Paçacı tarafından yeni harflere çevirilerek yayınlanmıştır. Onur Akdoğu, Rauf Yekta'nın daha sonraki teorisyenlerden ayrıldığı noktaları belirtmiştir (*Müziğin mi Var*, İzmir 2005, s. 190-191).

Dipnotlar

- 1 *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye yay. 2002, XII, s. 443-448'de basıldıktan sonra ilaveli ve yeniden düzenlenmiş halidir. Yazı ilk defa Türkçe yazılmış Türkçe yazılmış müzik teorisi eserlerinin tam bir listesi olmakla önemlidir.
- 2 Türk müziğinde dönemler anlayışlarını İTÜ TMDK Müzik Teorisi Tarihçisi Doç. Dr. Nilgün Doğrusöz danışmanlığında H. Dilek Özkan (*Türk Müziği Tarihinde Dönemler*, yüksek lisans tezi, 2006, İTÜ SBE) bir araya getirmiştir. Açıklamalar için oraya bakılabilir.
- 3 Müzikolojide Türkçe nazariyat eserlerinin nasıl bir metodolojik yöntemle araştırılması ve incelenmesi gerektiği sorusu ilk defa bu makalede açıklanmaktadır. Yazı yeniden gözden geçirilmiş, düzeltilmiş ve ilave edilmiştir. Bk. Uslu, "Osmanlıdan Cumhuriyete Müzik Teorileri", *Türkler*, Ankara 2002, XII, s. 443-448
- 4 Harizmi'nin eserindeki musiki kısım için bk. Recep Uslu, "X. yy.da Orta Asya'da Ansiklopedi Bilgini Harizmi ve Eserindeki Musiki Bilgileri", *Musiki Mecmuası*, sy. 471, 2001, s. 64-67
- 5 XIII-XV. asır arasında Anadolu'da yazılmış eserlerin bir listesi için bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu- Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 259-262
- 6 Gönül Alpay, "Sazlar Münazarası", *Araştırma*, sy. 10, 1972, s. 99-132; aynı yazar, "Çengname'de musiki terimleri", *Araştırma*, sy. 10, 1972, s. 83-97
- 7 Demet Tekin, *Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Bir Kitab-ı Edvar*, yüksek lisans tezi, 2003, İTÜ SBE
- 8 Avni Akkoç, "III. Sultan Ahmed'in Saz Takımı", *Musiki Mecmuası*, sy. 19 (227), 1967, s. 9-10
- 9 TSMK, Revan, nr. 1793; Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Eserler, I, 633
- 10 Recep Uslu, Hızır Ağa ve Müzik Teorisi, İstanbul 2008, s. 39, 41
- 11 Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Sermet Çifter Ktp, nr. 1088, 27 vr. Nesih.
- 12 Hasan Gülşeni, *Zübde-i Makâle-i İlm-i Musiki* (1734), Millet Ktp., Ali Emiri, Manzum, nr. 736, vr. 281-285; Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1299/3, 45a-50b, başında İlm-i Musiki-i Türki yazılmış olup bazı yerlerde Nüzhetname adıyla da kayıtlıdır; Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfeddin Özege, nr. 18780, Abdülkadir Türki tarafından istinsah edilmiştir, nesih 7 vr. Millet Kütüphanesi nüshası yayınlanmıştır: Recep Uslu, "Hasan Sezayi Gülşeni'nin Bilinmeyen İki Musiki Eseri", *Journal of Academic Studies/ Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 12, 2002, s. 37-49
- 13 Bu risaleden ilk defa *Mehmed Hafid Efendi ve Musiki* (İstanbul 2001, s. 11) çalışmada bahsetmişim. Halil Efendi, *Risâle-i Musiki*, İstanbul Belediyesi Atatürk Ktp., Osman Ergin, nr. 267/5, vr. 71-82. 1204/1789 tarihli.
- 14 XVIII. Yüzyıl müzik literatürü hakkında bir değerlendirme için bk. Recep Uslu, "XVIII. Yüzyılda

- musikiye genel bir bakış", *Mehmed Hafid Efendi ve Musiki*, Pan yayıncılık, İstanbul 2001, s. 7-13
- 15 Popescu-judet, *Türk Musikisi Kültürünün Anlamları*, İstanbul, s. 49-50
- 16 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Popescu-judet, *Türk Musikisi Kültürünün Anlamları*, s. 47-49, 93
- 17 Anonim, *Musiki-i Edvâr*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2069, vr. 1-23a
- 18 İÜ ktp., nr. 1856/2. kahverengi ciltli, aharlı 91 vr.
- 19 Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık Sermet Çifter Ktp., nr. 1040, nesih, 41 vr.
- 20 Hamparsum defterlerinin altı defter olduğu ve dördünün kayıp olduğu söylenir. Suphi Ezgi ve H. Sadettin Arel bazılarının çevirilerini yapmıştır (İstanbul Üniversitesi İstanbul Devlet Konservatuarı ktp., nr. 1617); İstanbul Belediyesi Atatürk Ktp., nr. 0.86 (sr. 1637, 245 vr.), bu defterde onbir makamdan kırk dolayında eser vardır ve Gülay Karamahmutoğlu tarafından sanatta yeterlik çalışması yapılmıştır (1999, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1537, 109 vr. değişik makamlarda 53 eserin notası vardır; Emin Dede, *Nota Kitabı*, Divan Edebiyatı Müzesi, nr. 552, Galata Mevlevihanesi neyzenbaşısı Emin Dede'nin Hamparsumla yazdığı ayinleri. İstanbul Üniversitesi konservatuarında bulunan hamparsum defterlerinin numaraları: Y / 204 – 2; Y / 206 – 4; Y / 207 – 5; Y / 208 – 6; Y / 215 – 13; Y / 216 – 14; Y / 217 – 15; Y / 306. Ralf M. Jager tarafından bu eserlerin içinde bulunan besteleri de listeleyen bir katalog yayınlanmıştır.
- 21 Mizancı Murad, *Devr-i Hamid Asarı*, 83
- 22 Mizancı Murad, *Devr-i Hamid Asarı*, 83
- 23 XIX. Yüzyılda yazılan batı musikileri hakkında tanıtım ve incelemeleri içeren yazımız yayınlanmıştır: Recep Uslu, "Osmanlılarda Batı Musikisi Teorisi Eserleri: XIX. Yüzyıl", *Orkestra*, sy. 307, 1999, s. 41-53
- 24 Öneminden dolayı burada andığımız bir kaç eser dışında Rumca ve Karamanlıca eserlere çok fazla değinmedik. Bu eserler için bk. Karamanlıca Yayınlar: Cem Bahar, "Türk Musikisinin Tarihinin Kaynaklarından: Karamanlıca Yayınlar", *Müteferrika* (Dergisi), II, 1994, s. 39 yeniden basım Behar, *Musikiden Müziğe*, İstanbul 2005, s. 244 vd.; *Müteferrika*, sy. 13, 1998, s. 5, 6; Murat Bardakçı, *Fener Beylerine Türk Şarkıları*, İstanbul 1993, s. 9-73; Miltiadis Pappas, *Apostolos Konstas'ın Nazariyat Kitabı*, doktora tezi, 2007, İstanbul Teknik Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, giriş kısmı
- 25 Nuri Özcan, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, III, 275
- 26 Kazım Bey, *Musiki İstılahları*, İstanbul 1310/1892, 54 s.
- 27 Gültekin Oransay tarafından ilavelerle yeni harflere aktarılmıştır (Ankara 1964). Bu eserin Arapça tercümesi İbrahim Dakuki tarafından yapılmıştır: E. Kazım, *el-İstılahatul-musikiyye* (çev. İbrahim ed-Dakuki), Bağdad 1964, 111 s. Dakuki daha sonra bu esere bir zeyl olarak Arapça *el-Müstedrek* adında bir eser daha yazmıştır: Bağdad 1965.
- 28 Mizancı Murad, *Devr-i Hamid Asarı*, 83
- 29 Mizancı Murad, *Devr-i Hamid Asarı*, 83

ÖZET

Türkçe müzik teorisi eserleri XV. Yüzyıldan başlayarak XX. Yüzyıla kadar uzayan bir zaman diliminde kaleme alınmışlardır. Bu nedenle bu eserlerin nasıl incelenmesi, hangi yöntemle ele alınması gerektiği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe müzik teorileri nasıl çalışılmalıdır sorusunun aydınlatılması, iyi bir çalışma için yöntem önerisini gerektirmektedir. Hemen hemen her çalışmada kaynak, araştırma, dipnot gibi terimlerin anlatıldığı araştırma tekniklerinin vazgeçilmez esası olan girişte konunun önemi, literatür çalışması ve eleştirisi, çalışmada kullanılan yöntem, çalışmanın planı anlatılmalıdır. Ancak bu teknik konular dışında akademik anlamda ele alınan müzik teorilerinin üç yöntemle incelendikleri görülmektedir. Bunlar: transkripsiyon, çeviri ve edisyon kritik. Bunlara dördüncüsü olan "bilgiyi sistemleştirme" ve beşincisi olan "karşılaştırma yöntemi" ilave edilmelidir. Bütün yöntemleri bir tek çalışmada

yapmak gereksiz ve zaman alıcıdır. Bu nedenle bu yöntemlerden sadece biri kullanılarak, zaman içinde aynı konu etrafında farklı çalışmalarda farklı yöntemleri kullanma yoluna gidilmelidir. Türk müziği teorisi tarihini doğru şekilde yazmak, ancak aynı konunun farklı metotlarla incelenmesiyle mümkün olabilir.

Abstract

HOW WRITE POSSIBLE WHICH METHODS ABOUT TURKIC MUSIC MANUSCRIPTS?

Many books about Turkic music theory had written since XV. Century to XX. Century by many music theorizers. In XX. Century, some thesis had made generally some methods on based to translate. Those methods are that 1. to translate modern alphabet of Turkish from Ottoman Turkish in manuscripts; 2. to translate with transcript method; 3. to translate with edition critic method. All method is only one method. This paper shows that these are a few new methods also. 1. to write opinions, suggestions and ideas of a theoretician with systematic knowledge method; 2. to compare method with one another ideas of two music theoreticians or books. In Turkey many theses used only translate method in masters and doctorates theses. In this paper aims that it must used new methods in academic theses.